

Békés Márton

IRVING KRISTOL ESZMÉI

Napjainkban az amerikai neokonzervativizmus az egymással bájosan összeérő szélsőbal- és szélsőjobbaldali összeesküvés-elméletek és a híg külpolitikai zsurnalisztika hálás tárgya, amellyel bizonyítani lehet az amerikai dominanciájú *New World Order* építőmesterei eszmei forrásvidékének *kezdettil* fogva mérgezett voltát. Azonban Leo Strauss hírbe hozása a *Pax Americana* háborús kudarcaival (Afganisztán, Irak) és a hidegháborús neokonzervativizmus összemosása azzal a posztbipoláris ideológiával, amelyet egy kormányzati és tervezőrézslég képvisel, nem több súlyos tévedésnél. Pontosan azért, mert – erősen szólva – két neokonzervativizmusról van szó. A neokonzervativizmus elsőgenerációs képviselői (Irving Kristol, Huntington, Lipset, Daniel Bell, Robert Nisbet, Nathan Glazer, Jeane Kirkpatrick) és az 1989–91 után színre lépett második nemzedék tagjai ugyanis (William Kristol, Robert Kagan, Charles Krauthammer, Fukuyama, Max Boot, John Podhoretz), megerősödve néhány elsőgenerációs (Norman Podhoretz, Midge Decter, Michael Novak, Joshua Muravchik) támogatásával, eszmei téren majdhogynem diametriálisan ellentétes helyzetben vannak. Míg az első generáció a II. világháború utáni fellépésétől kezdve egészen a *Reagan Revolution* végéig egy tipikusan *ellenforradalmi* képletet alkot, amely az amerikai konzervativizmus hagyományait a hidegháború bel-, kül- és gazdaságpolitikai kihívásaira reagálva újra reflexívvé tette; addig a szovjet rendszer bukása után a második generáció tagjai valóban egy új világregend építésébe fogtak, amikor a világhegemón által megteremtendő világdemokrácia küldetését helyezték ideologikus keretbe.

Ha röviden is, de jó okkal vázoljuk most fel az *eredeti*, elsőgenerációs neokonzervativizmus vállalkozását, majd ezt ellentétbe állítjuk a második nemzedék szellemi törekvéseivel, amelyek 2001. szeptember 11-e után látványosan szóhoz – és fegyverhez – jutottak.

Az első amerikai neokonzervativizmus tehát mind társadalmi-kulturális, mind gazdasági és külpolitikai szinten a *hatékony ellenforradalom jobbaldali fordulatát hajtotta végre* nagyjából az '50-es évek elejétől kezdődően 1989–90-ig. (1) Elsőként ugyanis a kulturális életben megmutatózó, emancipáló új „Liberális Forradalom” (Willmoore Kendall) ellen felvetve a küzdelmet a '60-as évektől fogva, és a nyugati keresztény kultúrkörrel, benne az amerikai kultúrával tökéletesen ellentétes áramlatokkal – diáklázadás, *New Left*, trimondializmus és dekolonizáció, feminizmus, szexuális forradalom, nihilizmus-relativizmus, posztmodern – szemben indított harcot, vagyis lázadást a lázadás ellen. (2) Ezt követően az amerikai konzervativizmus által megőrzésre méltónak tekintett gazdasági rendszert – a protestáns etika kulturális bázisa által biztonságossá tett kapitalizmust – sikeresen kiszabadította a Demokrata Párt központosító és balliberális jóléti államot építő hatalmából, és visszakalauzolta a szabad vállalkozást ösztönző, állami korlátozásoktól mentesített tőkés gazdálkodás keretei közé. (3) Végül pedig a külpolitikai gondolkodás és cselekvés síkjain is érvényesítette az idealista liberális doktrína nem-beavatkozó áramlatával szemben a sa-

ját realista nézetét, amelynek révén a szovjet blokk széthullása felgyorsítható volt, s tette mindezt az amerikai hatalmi erő érvényesítésének és a morális nemzetközi cselekvés ötvözésének programjával.

Ehhez képest a második nemzedék tagjai és a velük együtt haladó kormányzati kör (Perle, Wolfowitz, Rumsfeld, Cheney, Rice, Cohen, Abrams) forradalmi politikát ajánlottak Amerikának és a világnak, amikor a jóindulatú hegemonia (*Benevolent Hegemony*) unipoláris erőszakát helyezték kilátásba, meggyorsítandó a világ demokratizálásának folyamatát. A neokonzervatív ellenforradalomból tehát forradalmi neokonzervativizmus lett. Márpedig így az új, posztbipoláris vagy második generációs neokonzervativizmussal kapcsolatban semmi sem indokolja azt, hogy konzervativizmusként tekintsünk reá. Miért? (1) Mivel egydimenziós, majdnem kizárólagosan külpolitikai iskola lett, márpedig a konzervatív meggyőződés nem ambicionálja a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek kifejtését, noha antropológiai s ebből következő politikai realizmusa több mint analóg a realista iskola alapállásával. Mégis, noha egy konzervatív természetes nemzetközi hozzáállása a realizmus, ezzel egyáltalán nincs befejezve gondolkodása, amelynek csak egy szeletét alkotja e kérdés. (2) Az új neokonzervativizmus még csak nem is konzervatív, azaz realista külpolitikai iskola, hanem az amerikai unipoláris erő és az idealizmus – mégpedig a liberális demokrácia terjesztésének idealizmusa – keveredéséből előálló hibrid.¹ A demokrácia elterjesztésének erőszakos projektje pedig már a bolsevizmussal rokon vonás. (3) A posztbipoláris neokonzervativizmus forradalmi tendenciáját mi sem mutatja jobban, mint hogy gondolkodása egy teleologikus történelemfilozófia konstrukcióján alapul. Ez a jövőt úgy tekinti, mint az utópikus örök békét megteremtő amerikai világhegemonia által biztosított liberális demokrácia szükségszerű kiteljesedését. (4) Az új neokonzervativizmus tehát végsősoron a történelemben egy tendenciózus vektort vél felismerni, amely pedig a progresszív gondolkodás sajátja, mivel a haladást prognosztizálja. Mindez viszont tökéletesen idegen a konzervativizmustól, amely sem nem haladás-elvű, sem nem ideológia. (5) Végül a hidegháború utáni neokonzervativizmus egy kifejezetten ideologikus tévedés birtokosa, mivel a világ sokszínű valóságát egy univerzális-racionalisztikus megoldásba (amely nem más visszataszító absztrakciónál) kívánja zárni. Ez pedig közelebből megint nem más, mint a világhegemón által kiteljesített világdemokrácia, a *Pax Americana*.

Végül, a kérdés koronatanúját, az első generáció oszlopos tagját, Nathan Glazert idézzük, aki a *Public Interest* utolsó számában így írt finoman erről:

De a külpolitika a korai neokonzervativizmusnak eredetileg nem volt része [...]. Hogyan lehetséges, hogy a „neokonzervativizmus” fogalom, amely egy olyan politikai áramlatot jelentett, mely kizárólag bel- és társadalompolitikával foglalkozott, olyan válaminek a jelzőjévé vált, amely csaknem kizárólag a külpolitikáról szól – nos, ez egy érdekes kérdés [...]. Nagyon kevés az átfedés azok között, akik a '70-es években elősegí-

¹ Vö.: „A neokonzervativizmus nem a reaganizmus korszerűsített változata, hanem olyan új politikai állapot, amely alig hihető módon a humanitárius liberalizmus és a brutális erő bizarr nászából született.” STEFAN HALPER – JONATHAN CLARKE: *America Alone. The Neo-Conservatives and the Global Order*, Cambridge UP, Cambridge, 2004, 181.

tették a neokonzervativizmust és azok között, akik a neokonzervativizmus mai hitvallásait megfogalmazzák.²

Irving Kristol manifesztum-számba menő írásai a neokonzervativizmus mibenlétére vonatkozóan az *eredeti amerikai neokonzervativizmus* szilárd alaprétégét képezik.³

Kristol 1920-ban, a New York-i Brooklynban született ortodox zsidó családban. A New York City College-ban szerzett diplomát 1940-ben, s ekkor még lelkes trockista volt.⁴ Trockizmusának a többiektől eltérő jellege azonban már ekkor meglátszott. Amint visszaemlékezésében fogalmaz: Lenin, Rosa Luxemburg és Trockij mellett megismerkedett Platónnal, majd Niebuhr, Paul Tillich és Maritain eszméivel is. Kristol így ír továbbá: „Nagyon sok trockista fiatal életstílus tekintetében igen kicsapongó volt, de rám ezt egyáltalán nem lehetett elmondani. Trockista vagy sem, radikális vagy sem, a szívem mélyén polgár voltam. Nem szexkalandokat kerestem, hanem egy olyan nőt, akit szeretek és feleségül fogok venni.”⁵

Kristol a világháború alatt a gyalogságnál szolgált, 1941–44 között az európai hadszíntéren, majd a háború után egy rövid ideig Marseille-ben élt. Hazatérve kezdetben a *Commentary* főszerkesztője volt (1947–1952), apósa (Milton Himmelfarb) ugyanis a lapot kiadó *American Jewish Committee* munkatársa volt ekkor. Kristol 1953 és 1958 között a brit és CIA-támogatással kiadott londoni *Encounter* magazint szerkesztette, amely a hidegháború liberális, Amerika-barát folyóirata volt.⁶ 1959 és 1960 között a *Reporter* élén állt, 1961-től nyolc éven keresztül a neokonzervatív *Basic Books* kiadó alelnökeként tevékenykedett. A '60-as évek végétől 1988-ig a New York-i Egyetem professzora, 1988-tól pedig az *American Enterprise Institute* kutatója. Irving Kristol alapította a *The Public Interest* (1965) és a *National Interest* (1985) című neokonzervatív folyóiratokat. Előbbi lapot kezdetben Daniel Bell-lel, majd Nathan Glazerrel szerkesztette, a külpolitikai kérdésekkel foglalkozó *National Interestet* 2001-ig ő adta ki. 1972-ben a *The Wall Street Journal* szerkesztőségének tagja lett. Kristol könyvei a neokonzervatív eszmeiség eredeti, elsőgenerációs vélekedéseit dokumentálják. Ezek a kötetek a Kristol fontosabb korai esszéit tartalmazó *On the Democratic Idea in America* (1972); az amerikai gazdaság kulturális feltételeiről szóló, a *Wall Street Journal*ba írott, erre vonatkozó esszéit tartalmazó *Two Cheers for Capitalism* (1978); a neokonzervatív meggyőződést összefoglaló *Reflections of a Neoconservative* (1983) és a szellemi

² Nathan GLAZER: *Neoconservative from the Start*, *The Public Interest* 2005. tavasz.

³ Kristolt „a neokonzervativizmus zászlóvivőjeként” mutatja be Peter STEINFELS: *The Neoconservatives. The Men Who Changing America's Politics*, Simon and Schuster, New York, 1979, 81–107. Lásd még Gary DORRIEN: *The Neoconservative Mind. Politics, Culture, and the War of Ideology*, Temple UP, Philadelphia, 1993 (*The Ideology of War. Irving Kristol*. c. fejezet); Douglas MURRAY: *Neoconservatism. Why We Need It*, Encounter Books, New York, 2006, 42–51.

⁴ Trockista éveiről lásd Irving KRISTOL: *Memoirs of a Trotskyist* [1977] = Uő.: *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea*, Elephant Paperback, Chicago, 1999², 469–480. A City College New York történetéről és tanulóiról lásd bővebben Joseph DORMAN: *Arguing the World. New York Intellectuals in Their Own Words*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.

⁵ Irving KRISTOL: *An Autobiographical Memoir* [1995] = Uő.: *Neoconservatism*, 10.

⁶ Az *Encounter*nél töltött évekről Irving KRISTOL: *My Cold War* [1993] = Uő.: *Neoconservatism*, 481–486; STEINFELS: *I. m.*, 82–84.

mozgalom, s vele a szerző memoárja számos esszével együtt: a *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea* (1995 és 1999). Ha idézzük Nisbetet – aki szerint „Burke a konzervativizmus Marxa” –, akkor kockáztassuk meg: Kristol pedig a neokonzervativizmusé.

Kristol felesége, Gertrude Himmelfarb is jelentős neokonzervatív író, gyermekük, William Kristol a *The Weekly Standard* főszerkesztője, a *Project for a New American Century* tervezőcsoport igazgatója, az amerikai neokonzervativizmus egyik legjelentősebb másodikgenerációs alakja. Irving Kristolt George W. Bush 2002 júliusában Elnöki Szabadság-érdemrenddel tüntette ki; 75. születésnapján a neokonzervatív értelmiség emlékkönyvvel adózott előtte,⁷ annak ellenére, hogy a neokonzervativizmus elsőgenerációs vezetői közül sokan ma inkább Norman Podhoretzet követik.

Kristol kulturális meggyőződése maximálisan konzervatív; gazdasági elképzeléseit szintén erősen konzervatív módon a társadalom kulturális és szellemi, erkölcsi kondícióinak tükrében alakította ki, azaz az amerikai kapitalizmust az amerikai kultúra stabilizáló értékeivel együtt képzei el; külpolitikai nézeteit tekintve a realisták mérsékelt morális felfogását a neokonzervatívok világpolitikai elköteleződése szerint módosította, de csak módjával.

Kristol eszméibe való bevezetésül az amerikai forradalom konzervatív olvasatát adó alapszövegét célszerű megvizsgálni.⁸ Az amerikai forradalom a mérsékelt liberális, az angolszász-skót felvilágosodásból származó elveket hatékonyan ültette át a tengerentúli gyarmatok életébe, amelyek eredetileg amúgy is ezeknek megfelelően fejlődtek ki. A társadalom pluralitását és jogait, illetve szabadságait a közösségi élet intézményei (család, lokális lakóhely, egyház) tartották egyben és óvták meg a centrifugális erőktől. Kristol, akár csak Arendt, Voegelin vagy Scruton, egyetért a Kirk által az amerikai forradalom belső, ún. „forradalmi” jellegéről vallottakkal:

Általában véve az amerikai forradalom nem egy újítani akaró zűrzavar volt, hanem a gyarmati előjogok visszaállítására. Az akkori amerikaiak hozzá voltak szokva öngazgató voltukhoz, amit angolságukból (*Englishmen*) fakadó örökségüknek vélték és sajátos, csak rájuk jellemző jogként fogtak fel.⁹

Kristol hivatkozott tanulmányának elején az áll, hogy paradox módon „a »forradalom« ideája, maga a szó, nagy elismerésnek örvend, de az amerikai forradalom nem”. Kristol célja az, hogy a forradalomnak az amerikai politikában megvalósult változatát elhatárolja a „forradalom” szó alatt általánosságban értett erkölcsi és politikai folyamattól, és ezzel az amerikai forradalmat a sikeres és a megőrző vagy alkotmányos forradalom jelentésével *rehabilitálja*. Kristol szerintünk nemcsak újszerű, hanem helyénvaló vélekedése szerint ugyanis az amerikai forradalom volt a modern kor legelső és mindmáig az egyetlen sikeres, ilyen névvel il-

⁷ *The Neoconservative Imagination. Essays in Honor of Irving Kristol*, szerk. William Kristol – Christopher DeMuth, AEI, Washington, 1995.

⁸ Irving KRISTOL: *The American Revolution as a Successful Revolution = America's Continuing Revolution*, bev. Stephen J. Tonsor, Anchor Books – Doubleday, New York, 1976.

⁹ Russell KIRK: *The Conservative Mind. From Burke to Eliot*, Regnery, Chicago, 1986, 72.

letett politikai megmozdulása. Mégpedig azért, mert olyan törvényeket hozott létre, amelyeket tiszteltek, s ezeket az Amerikai Alkotmányba foglalva kellő legitimitásukat objektív helyességük, szubjektív konszenzus övezte voltak és ezekből fakadó vitathatatlan tekintélyük biztosította. Az amerikai forradalom azért nem haladta meg magát, mert az Amerikai Alkotmány a szabadság törvényi feltételeit maradéktalanul körülírta, ennek konszenzusos-legitim volta pedig „megszilárdította a forradalom hatalmát” (Arendt).

Irving Kristol George Washington személyes karakterével bizonyítja, hogy ő – s vele az amerikai forradalom – nem volt „forradalmár” típusú, ellentétben Robespierre, Lenin, Mao és Fidel Castro személyiségével. Kristol Washington egyenesen az *unrevolutionary* (nem-forradalmi, forradalmiatlan) kifejezéssel, az amerikai forradalmat pedig a *pseudo-revolution* (ál-forradalom) jelzővel illeti. Azaz – amint egyik könyvének bevezetőjében írja – az angolszász-skót és a francia felvilágosodás, illetve az ebből származó forradalmak, valamint a modern kor két politikai magatartásának (politikai filozófia kontra utópikus ideológiák) abszolút ellentéte jól megragadható az amerikai és az *összes többi forradalom* különbségében.¹⁰ Az amerikai forradalomnak az összes, 1789 óta tartó kontinentális forradalommal szembeni mássága abból fakad Kristol szerint, hogy emberképük és politikai filozófiai kiindulópontjaik *teljesen* különböznek. Az amerikai forradalom elvei az antik szerzők óta élő politikai filozófiai munkák elgondolásán és megértésén alapultak; ez a forradalom a keresztény hagyományokat egyáltalán nem tagadta meg; mérsékelt filozófiai szkepticizmusát önmagára is vonatkoztatta; ezért nem alakult ki ideologikus dogmatikája. Az alapító atyák ugyanis tudták, hogy a nagyon heterogén, összetett, sokféle és mindenezek fölébe mobil amerikai lakosságnak megengedő, mérsékelt, lokálisan érvényesülő törvényeket kell adni, nem pedig központi direktívákat. Tehát igaz ugyan, hogy az amerikai forradalomból is új politikai rend született egy „új politikai tudomány” elemei szerint, de akik a régit elutasították, azok építették fel az új rendszert is, és eközben nem történt elitváltás, azaz a forradalom nem kezdte meg gyermekei felfalását valamilyen ideologikus dogma minél teljesebb érvényesülésére hivatkozva.

Kristol több olyan jellemzőt is összegyűjt, amely kívülről is megkülönbözteti a forradalmakon belül ezek szerint nehezen értelmezhető amerikai államalapítást. Az amerikai forradalomban tehát nem volt terror; nem volt tömegjelenségek kísérte összecsapás, sem harcoló frakciókra szakadó polgárháború; nem létezett dogmatikus ideológiája, tehát nem is üldözték a „forradalom elárulóit”, ilyenek különben sem lévén; „enyhe és relatíve vérnélküli” lefolyása híján volt utópikus felhangoknak. Ez utóbbi abból ered, hogy belső eszmei tartalmát tekintve a meglévő (amerikai) ember jelleméhez igazodó alkotmányt fogadott el, s nem olyan konstrukciót, amihez alkalmazkodni, hasonulni kellett volna. Kristol ezért az amerikai forradalmat „vonakodó forradalomnak”, fejlődéselvű, a politika reális feltételeit tiszteletben tartó politikai változásnak nevezi; ellentétben a francia vagy az orosz forradalmakkal, egyértelműen *nem-modern* forradalomnak tartja.

Kristol végül egy, munkáiban állandóan visszatérő jelentős – túlbecsülhetetlenül fontos – distinkciót tesz, amikor a demokráciát (*democracy*) és a köztársaságot (*republic*) azzal vá-

¹⁰ Irving KRISTOL: *Introduction* [1983] = Uő.: *Reflections of a Neoconservative. Looking Back, Looking Ahead*, Basic Books, New York, 1983. x–xi.

lasztja el, hogy előbbiben a köz (vagyis a többség) akarata dönt, míg utóbbiban a köz(öség) megegyezése. Ez a politikai filozófiai elhatárolás vezet oda, hogy Kristol megállapítja: a demokrácia a tömeg és a demagógok egymásnak kiszolgáltatott szenvedélyei által könnyen aláásható, míg a republikánus intézményrendszer a jogilag pontosan meghatározott és alkotmányosan rögzített szabadságok józan, mérsékelt rendjét jelenti. Ez pedig nem az egyenlőség mindenki között, hanem a szabadság mindenekfölött elvét követi.¹¹

Irving Kristol kulturális konzervativizmusa – amely az első neokon nemzedék számára revelációszámba ment – jellegzetesen nagy vitákat váltott ki közte és az újbaldali illetve a liberális amerikai értelmiség között. A pornográfiáról és az obszcenitás nyílt, a média által közvetített terjedéséről írott 1971-es dolgozata különösen fontos dokumentuma ennek.¹² Kristol dolgozatában az erkölcstelen irodalom, a televíziós erőszak, a média ledérséget árasztó napirendje s a pornográfia ellen nyilatkozik (utóbbit megkülönböztetve az erotikus tartalmú művésztől). A puritán, szigorú erkölcsösz póza helyett – amibe a baloldali kritika akkor és azóta is igyekszik őt helyezni – Kristol a társadalmi kohéziót mások mellett biztosító közerkölcs (*Common Moral*) nevében fejti ki abbéli vélekedését, hogy a személyes szféra liberális védelme nem tévesztendő össze a tekintély lerombolásával és a *közös erkölcsi normák* önkényes feszegetésével. Míg az obszcenitás látható térnyerését az utolsó nagy forradalomnak nevezi, addig a 20. század közepét a szexuális erkölcs radikális megváltozását – tulajdonképpeni eltűnését – eredményező korszakként azonosítja. Kristol érvelésében a közösségi élet és az amerikai életmód védelmét tekinti elsődlegesnek, amely vallásos, közelebről protestáns megalapozottságú.¹³ Ez – az amerikai mítosz természetéből adódóan – franklini takarékos, mértékletes, sőt *aszketikus* (Weber) magatartást és munkamorált, valamint a családi gyarapodást primer társadalmi feladatnak tekintő viselkedést követel meg. Kristol tehát a '70-es évek elején az ellenkultúra különböző deviáns hajtásai ellenében Franklinig, Washingtonig, Adamsig megy vissza, amikor a protestáns amerikai nemzetet összetartó kulturális mag burkának lehántása ellen tiltakozik.

Kristol idézett írásában azt a mélyebb, a médiakritikán és az erkölcsök hanyatlásának szükséges megállapításán jóval túlmutató politikai filozófiai kérdést válaszolja meg, hogy a modernitás körülményei között, a tömegtársadalom kifejlődése és ezzel párhuzamosan az amerikai mítosz látható szétesése idején vajon a marginális önmegvalósítás emancipálása a kívánatos, vagy pedig ellenkezőleg: a közérdek akár represszív eszközökkel történő megvédelmezése.¹⁴ Kristol szó szerint a *cenzára* mellett érvel, de nem a szabadságjogok antidemokratikus megsértésének eszközeként, hanem a nagyobb társadalmi megrázkódtatások elkerülése, megelőzése, illetve szabályozása érdekében engedélyezhető intézményként. Ez a gondolkodás az, amely a *preventív ellenforradalom* gyakorlatát sugallja. Írása végén

¹¹ KRISTOL: *The American Revolution...*, 19–20.

¹² Irving KRISTOL: *Pornography, Obscenity, and the Case of Censorship* [1971] = Uő.: *On the Democratic Idea in America*, Harper&Row, New York, 1972.

¹³ Vö. Samuel P. HUNTINGTON: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*, ford. Szabó László Zsolt, Európa, Budapest, 2005 (különösen az *Angolszász-protestáns kultúra. c. fejezet*).

¹⁴ KRISTOL: *Pornography, Obscenity, and the Case of Censorship*, 41.

így szól: „Ha érdekel életünk minősége a mi amerikai demokráciánkban: akkor a cenzúra mellett kell állnod.”

Irving Kristol az amerikai életforma gazdasági összetevőjét az amerikai kultúra elemei által korlátok között tartott kapitalizmus leírásakor vizsgálta meg. Az ő révén a neokonzervativizmus kezdetben a kulturális élet tág elemzésének keretében kezdte meg a tőkés gazdasági rendszer megőrzésének kimódolását, azaz a libertárius-neoliberális felfogással ellentétben a gazdaság kulturális környezetét hangsúlyozta, és nem tért rá a hayeki piaci radikalizmus fényes ösvényére.¹⁵ Kristol a kapitalizmust a klasszikus amerikai gazdaság mentális és gyakorlati keretének tekinti. A neokonzervativizmusnak a kapitalizmus való viszonyáról így ír:

A kapitalizmus mindenekelőtt a hagyományos amerikai gazdasági és társadalmi rendszer, mi, ellentétben más, európai nemzetekkel, mást soha sem tapasztaltunk meg. Azok pedig, akik a hagyományos intézményeket megőrzik és megvédik: a konzervatívok [...]¹⁶

Kristol a kapitalizmust két ígéret beváltásával jellemzi. Mindkettő a Függetlenségi Nyilatkozatban és az Amerikai Alkotmányban deklarált individuális szabadságjogok kielégítésére való képesség szempontjából fogalmazódik meg. Eszerint tehát a kapitalizmus a legtöbbeknek adja meg az anyagi előmenetel egyenlő esélyeit, továbbá a személyes szabadság, főképp a döntés szabadsága és az egyéni tökéletesedés lehetőségét biztosítja akár szellemi, akár anyagi értelemben.¹⁷ Kristol szerint a kapitalizmus amerikai formája lehet igazságos, viszont elmúlt kétévszázados fejlődése nem ezt mutatja. Különösen fájjalja, hogy a különben nagybecsüléséről biztosított Hayek is elválasztja egymástól a kapitalista szisztémával szimbiózisban élő szabad társadalom eszményét és az igazságos társadalom ideáját. Kristol nagyon világosan kifejtette már a '70-es évek végén, hogy a neokonzervativizmus milyen elveket vall e téren:

Tocqueville szelleméhez hűen a neokonzervatívok nem gondolják, hogy a liberális-demokratikus kapitalizmus minden elképzelhető világok közül a legjobb volna – de azt igen, hogy a lehetséges világok adott körülményei között az. [...] A neokonzervatívok, noha a piacot a gazdasági mechanizmus lényegének tartják, nem libertáriusok olyan értelemben, ahogyan Friedman és Hayek az.¹⁸

¹⁵ Russell Kirk egyenesen azt hangsúlyozta, hogy a konzervatívoknak tulajdonképpen nem a gazdasági problémákkal kell foglalkozniuk, hanem az azok háttéréül is szolgáló kulturális kérdésekkel.

¹⁶ Irving KRISTOL: *On Conservatism and Capitalism* [1975] = Uő.: *Neoconservatism*, 230.

¹⁷ Irving KRISTOL: „When Virtue Loses All the Loveliness” – *Same Reflections on Capitalism and the Free Society* [1970] = Uő.: *On the Democratic Idea in America*, 92. Kristol kapitalizmussal kapcsolatos nézeteit, főképp azok kulturális és mentális amerikai feltételeit bővebben kifejtette a *Two Cheers for Capitalism* (Basic Books, New York, 1976) lapjain is. Kapitalizmus-felfogásának újszerűségére Friedmann hívja fel a figyelmet (Murray FRIEDMANN: *The Neoconservative Revolution. Jewish Intellectual and the Shaping of Public Policy*, Cambridge UP, Cambridge, 2005, *Irving Kristol and a New Vision of Capitalism*. c. fejezet).

¹⁸ Irving KRISTOL: *Confession of a True, Self-Confessed – Perhaps the Only – „Neoconservative”* [1979] = Uő.: *Reflections of a Neoconservative*, 76.

Irving Kristol a kapitalizmus gazdasági szabadságát és az emberi szabadságjogoknak ezen a téren is történő kifejtését a klasszikus közgazdászokhoz hasonlóan méltatja. Amint mondja, olyan államban, ahol kapitalizmus van, a társadalom számára történő állami redistribúció nem képzelhető el, hiszen a gazdaság kapitalista alapja a piac, amely a szereplők befektetéseit a kereslet–kínálat körülményei közepette némi szerencsével együtt igazságosan jutalmazza. Ezzel a mechanizmussal szemben az elosztást három okból nevezi veszélyesnek, amely érvek nyugodtan nevezhetők liberálisnak is. Egyfelől tehát Kristol szerint nincs érvényes és filozófiailag végiggondolható, helyes módszere az elosztásnak. Másfelől a közjő meghatározásához és az ez alapján arányosított visszaosztáshoz tekintélyelvű intézmények szükségeltetnének, ám „ilyenhez – mint írja – nem szükséges a liberális társadalom”. Harmadszor a liberális szabadságjogokon nyugvó demokratikus társadalom közmegegyezéssel hozott döntései a neokon teoretikus szerint arra is vonatkozik, hogy az anyagi javakból való részesedés a piacon, illetve az által történik. Végezetül Kristol vélekedése oda csúcsosodik ki, ahová Hayeké és Friedmané is, vagyis azzal érvel, hogy ha a szabadságot valljuk a legfontosabb politikai és filozófiai értéknek, akkor nem tekinthetjük lecserélhetőnek a kapitalizmust valamilyen egyenlőségelvű gondolatra.¹⁹ Kristol ugyanakkor nem bízik annyira a piacbán, amennyire az emberi társadalom kulturális fedezeteiben. Az általa vázolt jól és igazságosan működő kapitalizmus feltételei a következők: puritán etika, valamint erős korreláció az egyéni erények (takarékoság, serénység, józanság, megbízhatóság) és a hatalomból, szerzett (elő)jogokból, vagyontól való részesedés között. Az igazságos kapitalizmus – amit Kristol megvalósultnak tekint az alapító atyák korában – akkor létezett, amikor nemcsak szabad volt a társadalom, de fennállt az ok-okozati összefüggés a társadalmi javak elosztása és a részesezők különböző morális képességei között. Röviden a szabad amerikai társadalomban az egyenlőtlenség morális különbségekhöz igazodott, s mivel ez egy arányos, helyes rendet követett, igazságos is volt.²⁰

Egy jellegzetes amerikai mondást idézve: a kapitalizmus akkor működik a legjobban, amikor a legkorlátlanabb – viszont ilyenkor a legrombolóbb is. Kristol magyarázatában az amerikai kapitalizmus a létrejöttét egyáltalán lehetővé tevő puritán erkölcsi kondíciók nélkül hanyatlik. A „liberális kapitalizmus helyzete ingatag” – írja –, mert a társadalmi közmorál és az egyéni erkölcs többé nem fedi egymást, a társadalmat közösséggé tevő intézmények tekintélye, illetve legitimitása fokozatosan megszűnőben van. A jelen helyzet – folytatja – a liberális, értékektől eltávolodott kapitalizmus, amely egy szabad, demokratikus társadalmat (*Free Democratic Society*) eredményezett, szemben a hajdani, puritán értékek által belülről vezérelt, erényes kapitalista köztársaság közösségével (*Capitalist Republican Community*). De miről is beszél itt Kristol? Szinte szó szerint alkalmazza a Tönnies által leírt különbségtételt a társadalom (*Gesellschaft*) és a közösség (*Gemeinschaft*) tekintetében, azaz a premodern és a modernitás elválását azonosítja.²¹

¹⁹ Irving KRISTOL: *What is „Social Justice“?* [1976] = Uó.: *Neoconservatism*, 254–256.

²⁰ Lásd KRISTOL: *„When Virtue Loses All the Loveliness“*, 97.

²¹ Lásd Ferdinand TÖNNIES: *Közösség és társadalom*, ford. Berényi Gábor – Tatár György, Gondolat, Budapest, 2004².

A kapitalizmust biztonságossá, „fenntarthatóvá” tenni igyekvő kristoli okfejtés oda csúcsosodik ki, hogy számára a vallás által közvetített erkölcsi rend alapján álló erényes közösség az, amely képes lehet társadalmi és működési zavarok nélkül hordozni a tőkés gazdálkodás rendszerét. Ugyanez a gondolat ott volt Franklin, Jefferson és Washington fejében is, ám – egy talán meglepő fordulattal – most magyar szerzőtől idézünk hasonló véleményt: szükséges a „polgári erény és köz lélek, mellytől íhletve nagy és kicsi, egymást becsülve vagy legalább kímélve, és egymásét szentnek tartva, ereje szerint törekedjék – és ebben lelje szomjának legédesb kielégítését – lehető legmagasbra fejteni ki a haza minden kincsét”.²² Kristol tehát a kapitalizmus amerikai ethosát a posztindusztriális, urbanizálódott társadalom viszonyai között a legitimációs válságban találja, mivel a morálfilozófiai és vallási megfontolás kiveszett a gazdasági rendszerből, az emberi egyenlőtlenséget a társadalom többsége nem fogadja el többé, és a protestáns etika franklini parancsai immár érvényüket veszítették.²³

Irving Kristol a kapitalizmus és általában az amerikai élet(forma) elemzésekor kifejtett nézetei megfogalmazásakor nem más javasol, mint hogy „a konzervatív értékek azok, amelyeket kétségbeesetten kell ma keresnünk”. Coleridge-re, Carlyle-ra és Newman bíborosra hivatkozik, mint akik szkeptikusak lévén az anyagi haladás és a korlátlan technikai fejlődés jótéteményei iránt, inkább a biztonságos, kulturális értékek által behatárolt változásokat részesítették előnyben. Azaz – megint Kristol kedvenc kifejezésével élve – az életminőség javulása volt filozófiájuk központjában, szemben a liberalizmus anyagi szemléletével. A Kristol által javasoltak visszatérést jelentenek ahhoz a hagyományhoz, amely a biztonságos haladás útjának kikövezését a kulturális értékek, a közérkölc, a társadalmat összetartó intézmények részéről várja.

Kristol – az előbbieken is megpendített – liberalizmus-kritikájának legmélyebb gyökere a modernitás másképp való elképzelésére vezethető vissza. Amint írja:

[...] a modern, liberális, szekuláris társadalom azon az elven alapul, hogy nem létezik olyan felsőbb, autoritatív ismeret, amely a jó élet vagy az emberi boldogság igaz természetére vonatkozva. Ezen elv szerint az ilyen tudás csak egyéni preferenciák alapján szervezhető meg.²⁴

Kristol nem gondolkodott a modernitás meghaladásán vagy az az elé való visszatéréseken, de a szekularizáció, az anyagiasság és a nihilizmus felől a liberalizmus által felidézett veszélyeket látott közeledni. A polgári társadalom válságát – az ellenkultúrát, a radikális baloldali mozgalmakat, a faji zavargásokat, a tekintélyvesztést, a vallási élet hanyatlását – arra vezette vissza, hogy a szekularizáció, a modernitás liberális mozgósítása révén megkérdőjeleződött az a legitimáció, amelynek szilárd morális alapja volt. Irving Kristol tehát, ha valamit vissza akart állítani, akkor az a nyugati-amerikai társadalom összegyűjtött morális tőkénének elvesztegetése előtti hagyományos vallásosság és az alapító atyák politikai fi-

²² gróf SZÉCHENYI István: *A Kelet Népe* [1841], reprint, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1985, 195.

²³ Lásd IRVING KRISTOL: *Capitalism, Socialism, and Nihilism* [1973] = Uő.: *Neoco conservatism*, 92–105.

²⁴ Uő., 96.

lozófiájának megfontolásai voltak. Egy Kristolra jellemző és a neokonzervativizmus *eredeti* paradigmáját szintúgy kiválóan kifejező merész idézettel zárjuk a „neokonzervativizmus nagyapja” gondolkodásának elemzését:

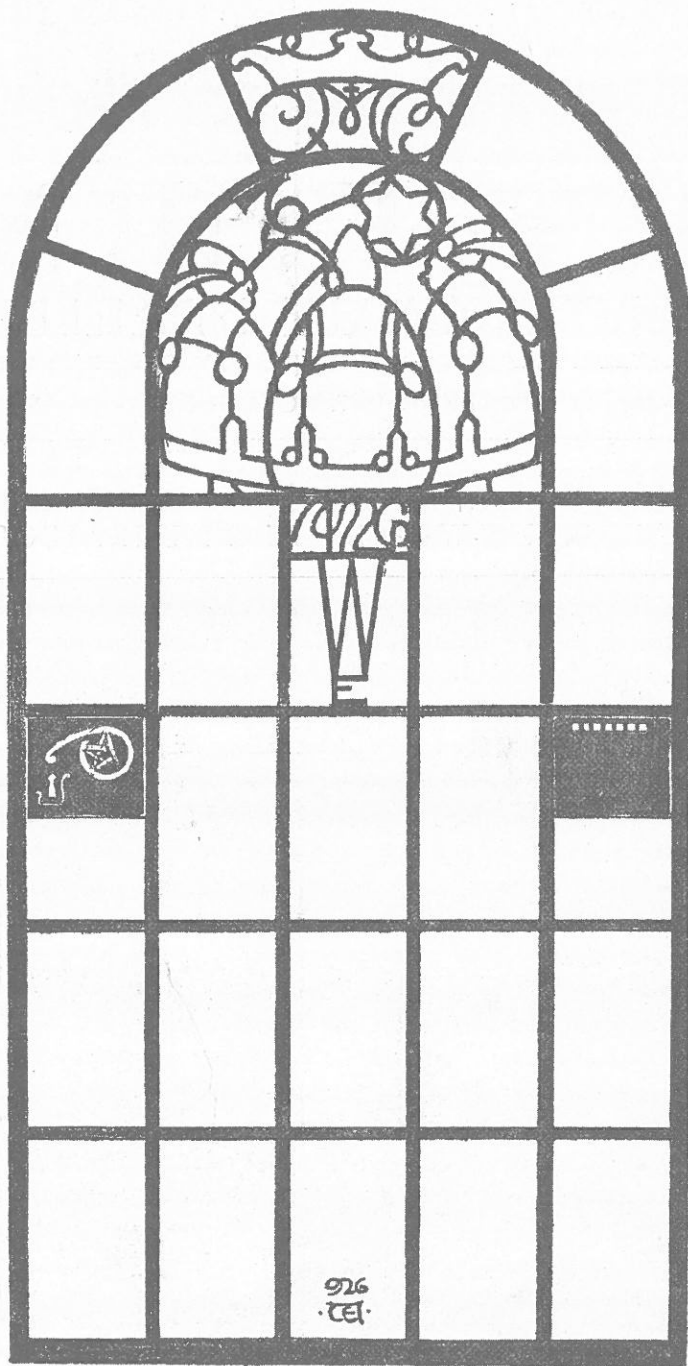
A modern korban a haladás eszméje az életminőség elkerülhetetlen javulását az anyagi gazdagodástól remélte. Ennek a kétségbe vonása egyenlő a *modernitás politikai metafizikájának megkérdőjelezésével* és egyúttal a premodern politikai filozófia – Platón, Arisztotelész, Aquinói [Szent] Tamás, Hooker, Kálvin stb. – felé történő elmozdulással. Számomra ennek a lépésnek a megtétele igencsak szükségesnek tűnik.²⁵

Kristollal együtt a neokonzervatívok első nemzedékének számos más alkotója – Martin Diamond, Daniel Bell, Samuel Huntington – is arra a következtetésre jutott, hogy a modernitás folyamata számos, a civilizációt és a kultúrát felbomlasztó hatással jár. Így Kristol a neokonzervativizmust és a progresszív balliberális modernizmust a következőképpen határolta el egymástól: „Ha definiálni akarjuk ezt a két teljesen ellentétes felfogást, akkor azt mondhatjuk, hogy az egyik modern és utópista, a másik pedig klasszikus és realista”, és ezért a neokonzervativizmus „premodern, ideológiák előtti” kapcsolódási pontokkal rendelkezik – akár Strauss-on át –, plasztikusabban szólva: „a neokonzervatívok követik Arisztotelészt, tisztelik Locke-ot, de elvetik Rousseau-t”.²⁶

A neokonzervatív eszme ezen *ideológiák előtti* rétege volt az, amely Kristol nem kis érdemeinek köszönhetően a Reagan-éra végéig és még egy igen szűk évtizedig egy sajátos amerikai ellenforradalom kialakulását tette lehetővé. A kristoli út elhagyása vezetett oda, hogy napjaink posztbipoláris neokonzervativizmusa forradalmi ideológiává torzult, és nem hasonlít arra, ami eredetileg az eszme volt.

²⁵ KRISTOL: „When Virtue Loses All the Loveliness”, 106. (Kiemelés tőlem.)

²⁶ KRISTOL: *Confession of a True...*, 75–76.

Toroczkai Wigand saját házkapujának terve